

جغرافیا و روابط انسانی، زمستان ۱۴۰۴، دوره ۸، شماره ۴، صص ۱۱۷۸-۱۱۶۲

بررسی و تحلیل عوامل تاثیرگذار بر رفتار زیست محیط گرایانه حاشیه نشینان شهر اهواز (مطالعه موردی؛ کوی سیاحی)

زهرا جلالی، مجید گودرزی، علی شجاعیان، زهرا سلطانی

۱- دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

jalalizahra2025@gmail.com

۲- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

۳- استادیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

۴- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۰۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۲۵

چکیده

محیط زیست به مثابه ی بستر زندگی انسان و تمام موجودات دیگر گذشته، امروز و آینده، از اهمیت ویژه ای برخوردار است و از عوامل مختلفی تأثیر می پذیرد که یکی از مهمترین آنها، رفتارهای زیست محیطی است. پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل عوامل تاثیرگذار بر رفتار زیست محیط گرایانه حاشیه نشینان شهر اهواز (مطالعه موردی؛ کوی سیاحی) انجام شد. بنا به ماهیت موضوع و اهدافی که برای آن پیش بینی شده، از نوع توصیفی- تحلیلی و از نظر هدف در زمره پژوهش های نظری و کاربردی است. جامعه آماری ۱۰۴۴۱ نفر جمعیت ساکن در منطقه محله کوی سیاحی اهواز و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۷۰ نفر است. به منظور تحلیل داده ها از نرم افزارهای آماری، SPSS و Excel استفاده شده است. یافته های تحلیلی نشان می دهد. فرضیه اول: سرمایه اجتماعی بالا (اعتماد، مشارکت و شبکه های ارتباطی) پیش بینی کننده مثبت و معناداری برای رفتارهای زیست محیطی است و مدل رگرسیون نشان دهنده توضیح ۷۲ درصدی تغییرات رفتارهای زیست محیطی توسط این متغیرها است. فرضیه دوم: روایت های فرهنگی و مذهبی بومی رابطه مثبت و بسیار قوی و معناداری با رفتارهای زیست محیطی دارند و نقش مؤثری در شکل گیری و تقویت این رفتارها ایفا می کنند. این نتایج اهمیت توجه به عوامل اجتماعی و فرهنگی در افزایش رفتارهای زیست محیطی در ساکنان محله کوی سیاحی را به طور جامع نشان می دهد.

واژه های کلیدی: رفتار، زیست محیطی، حاشیه نشینان، شهر اهواز، کوی سیاحی

¹ - M.Goodarzi@scu.ac.ir

مقدمه

رشد سریع شهرنشینی، تولید آلودگی‌ها را به شدت افزایش داده است به طوری که بسیاری از کشورها و کلان شهرها و حتی شهرهای بزرگ و متوسط در کنترل و کاهش آن دچار مشکل شده‌اند. از طرفی، رشد بی‌رویه جمعیت در کشورهایی که توانایی کمتری با توجه به ملزومات اقتصادی و فنی خود دارند، کنترل آلودگی‌ها را با مشکل بیشتری مواجه می‌سازد. معضل رشد شهری، از دهه پایانی قرن بیستم به قدری افزایش پیدا کرده است که علی‌رغم گسترش خارج از وصف زیرساخت‌های شهری، مدیریت‌های کلان اقتصادی و اجتماعی نمی‌توانند پاسخگوی نیازهای بشر امروز باشند (گلکار و فرهمند، ۱۳۸۹: ۲۹). محیط زیست شهری مانند همه محیط‌هایی که زندگی در آنها جریان دارد در فعالیت‌های انسان تاثیر گذاشته و از آن متاثر می‌گردد و به دلیل شمار جمعیت زیادی که در آن درگیرند این تاثیر متقابل اگر مخرب باشد فجایع زیست محیطی به بار خواهد آورد.

مقوله فعالیت‌های انسان و آسیب‌های زیست محیطی آنها در دو دهه پایانی قرن بیستم اهمیت زیادی یافت. جهانی که در آینده با جمعیتی بیش از شش میلیارد نفر روبه‌روست، باید به این مقوله حساس باشد (فاضلی، ۱۳۸۳: ۱۵۹). اکنون مسائل زیست محیطی به قدری دامنه پیدا کرده‌اند که قلمرو آنها دیگر به مسائل فنی ختم نمی‌شود. در زمان حاضر مسائل زیست محیطی عمیقاً مفهوم اجتماعی یافته‌اند و ریشه فرهنگی - اجتماعی دارند. حفظ محیط زیست با مسائل زیادی ارتباط دارد که بزرگترین و مهم‌ترین آنها مسئله فرهنگ اجتماعی است (خوشفر و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۰). به همین دلیل از راهکارهای اجتناب از آسیب‌رساندن به محیط زیست و جلوگیری از تخریب آن، تغییر رفتار انسان‌ها به سمت وسوی ابعاد طبیعت‌گرایانه است (دسترس و خواجه نوری، ۱۳۹۸: ۳۸).

در دهه های اخیر، کشور ما با مشکلات و مسائل زیست محیطی زیادی روبه‌رو بوده و برخی آسیب‌ها و تخریب‌های منابع زیرزمینی و ایجاد آلودگی‌های زیست محیطی، از مسائل بسیار مهم مرتبط با رفتارهای زیست محیطی افراد به شمار می‌روند. نداشتن حساسیت به محیط‌زیست، استفاده بی‌رویه از انرژی در منازل، استفاده از لوازم یکبارمصرف، استفاده از وسایل نقلیه شخصی، دفع مواد زائد به روش غیربهداشتی، ریختن زباله در معابر عمومی و عدم تفکیک زباله به منظور بازیافت و بسیاری از رفتارهای مخرب زیست محیطی دیگر، همگی نشان‌دهنده رفتارهای نامطلوب زیست محیطی است (احمدیان و حقیقتیان، ۱۳۹۵: ۵۲).

پیشینه تحقیق

چارتی و سوهی (۲۰۲۲) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی چگونگی تأثیر برداشت افراد از حاشیه نشینی سیاسی، فضایی و اقتصادی نمایندگی آن‌ها در رابطه با مدیریت پسماند محققان بر جامعه‌ای حاشیه‌ای» نشان داد که اکثر اعضای جامعه از شیوه‌های دفع زباله خود ناراضی هستند، اما این به حاشیه‌راندن طولانی مدت باعث می‌شود احساس ناتوانی در ایجاد تغییر در فرد داشته باشند مرحله. مصاحبه‌شوندگان معتقد بودند که تغییر باید در سطح جامعه آغاز و اجرا شود با حمایت بازیگران سطح نهادی، یعنی دولت شهرداری است.

جینگ شن^۳ و همکاران (۲۰۲۴) در مقاله خود با عنوان «نابرابری زیست محیطی در مناطق پیراشهری: مطالعه موردی منطقه هوانگپو، شهر گوانگژو» یافته‌های ما نشان می‌دهد که چگونه ذینفعان متنوع، با هدایت منطقی و علایق خود، به طور جمعی به نابرابری‌های فضایی در یک زمینه بازار محور کمک می‌کنند. نکته مهم این است که ما تأکید می‌کنیم که نابرابری زیست محیطی فراتر از تضاد منافع صرف بین ذینفعان است و اساساً توسط مدل توسعه فضایی بازار محور غالب در مناطق پیراشهری شکل می‌گیرد. این مدل منجر به تقسیم بندی شهری، قشربندی اقتصادی - اجتماعی و توزیع نابرابر خطرات و منابع زیست محیطی می‌شود.

2- Cheraghi-Sohi

3 - Jing Shen

ساریانا (۲۰۲۵) در مقاله خود با عنوان «عوامل موثر بر عملکرد مدیریت فاضلاب: مطالعه موردی شهرک های مسکونی در حومه بانکوک تایلند» این یافته ها نشان دهنده اهمیت داشتن یک WWM است که به جای تمرکز بر جنبه های خاص جدا از سایر عوامل، از یک رویکرد یکپارچه استفاده می کند. عملکرد WWM می تواند بهبود یابد اگر عوامل قابل توجهی که نگرانی های اولویت بالا را نشان می دهند شناسایی و به درستی به کار گرفته شوند. در نتیجه، پرداختن به نگرانی های اولویت دار می تواند به توسعه اقدامات، برنامه ها و سیاست های مدیریت زیست محیطی مناسب مربوط به HE WWM کمک کند.

فرهادیان بآبادی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله ای با عنوان «بررسی رفتار زیست محیطی با تاکید بر سبک زندگی مصرف گرایی مادی (شهروندان شهر تهران)» یافته های پژوهش نشان داد بین سبک زندگی مصرف گرایی مادی و رفتارهای زیست محیطی (حمایتگر، بیتفاوت و تخریبگر) رابطه وجود دارد. بین سن، جنس، تحصیلات، درآمد، پایگاه اجتماعی و اقتصادی رفتار زیست محیطی رابطه معنادار وجود دارد.

سپهوند (۱۴۰۲) در پایان نامه خود با عنوان «واکاوای سازهای موثر بر رفتار زیست محیطی گرایانه دانش آموزان روستایی شهرستان ازنا» نتایج این پژوهش نشان داد که بر اساس تئوری رفتار برنامه ریزی شده، متغیرهای نگرش، هنجار ذهنی و کنترل رفتاری درک شده، تأثیر مثبت و معنی داری بر متغیر قصد رفتاری داشتند. این سه متغیر در مجموع قادر بوده اند ۰,۲۷۲ از تغییرپذیری متغیر قصد رفتاری را پیش بینی نمایند سوی دیگر، متغیرهای کنترل رفتاری درک شده و قصد رفتاری، دارای تأثیر مثبت و معنی داری بر متغیر رفتار زیست محیطی گرایانه دانش آموزان بودند. این متغیرها در مجموع قادر به پیش بینی ۰,۳۲ از تغییرات متغیر رفتار زیست محیطی گرایانه دانش آموزان بودند.

سرخوش و همکاران (۱۴۰۳) در مقاله ای با عنوان «بررسی تأثیرات مستقیم حاشیه نشینی در افزایش میزان آلودگی های زیست محیطی» نتایج به دست آمده نشان داد که حاشیه نشینی در شهرهای در حال توسعه با چالش ها و آلودگی های زیست محیطی مختلفی رو به رو هستند. همچنین، نرخ بسیار سریع رشد حاشیه نشینی در شهرهای در حال توسعه و تمرکز جمعیت در خارج از امکانات جاری زندگی شهری به افزایش آلودگی زیست محیطی می شود. علاوه بر آن، نبود امکانات دفع فاضلاب خانگی، کمبود امکانات مناسب جمع آوری زباله ها و غیره ... از منابع اصلی آلودگی زیست محیطی حاشیه شهرها هستند.

عباسی بایگی (۱۴۰۳) در پایان نامه خود با عنوان «بررسی عوامل روانشناختی موثر بر شکل گیری رفتار محیط زیستگرایانه دانشجویان (مطالعه موردی: دانشگاه فردوسی مشهد)»، نتایج حاصل اثر متغیرهای ارزش زیست کره، انسان دوستانه و خودخواهانه بر آگاهی از پیامدهای رفتاری، اثر آگاهی از پیامدهای رفتاری بر انتساب مسئولیت، انتساب مسئولیت بر هنجارهای شخصی و اثر نگرش، کنترل رفتار درکش ده و هنجار ذهنی بر قصد رفتار محیط زیستگرایانه را تایید می کند. همچنین اثر قصد بر شش نوع رفتار تأیید گردید و بر رفتار اجتناب کننده بیشترین اثر را گذاشته است. متغیر جنسیت بر متغیرهای رفتاری در شش حوزه اثر معنی دار و منفی داشته است به بیان دیگر زن ها رفتارهای طرفدار محیط زیستی بیشتری را نسبت به مردها از خود نشان داده اند.

4 - Sarunya Sujaritpong

5 - سیستم های مدیریت فاضلاب محلی

6 - شهرک های مسکونی

مبانی نظری

تعریف محیط زیست ۷

برای تعریف لغوی این واژه دو نگرش ایجاد شده است. یک نگرش این است که عنوان محیط زیست از دو کلمه محیط و زیست ترکیب یافته است، که در فارسی به معنای جایگاه و محل زندگی است، اما نگرش بعدی بیانگر این است که چیزی به نام محیط وجود ندارد و این واژه یک معنای نسبی به مفهوم پیرامون دارد، همان طور که از مشتقات واژه با مراجعه به کتاب لغت پیدا است، این واژه یک معنای نسبی به مفهوم پیرامون دارد، یعنی چیزی که توسط پیرامون خود محاط شده است (موسوی، ۱۳۹۷: ۱۳). محیط زیست مجموعه بسیار بزرگ و پیچیده ای از عوامل مختلف است که بر کنش ها و فعالیت های انسان ها تاثیر می گذارد و از آن ها نیز تاثیر می پذیرد (شب افروزان و همکاران، ۱۴۰۲: ۳).

رفتار زیست محیط گرایانه ۸

رفتار محیط زیست گرایانه (به آن رفتار حامی محیط زیست، رفتار مسئولانه محیط زیستی یا رفتار دوستدار محیط زیست هم می گویند) اشاره دارد به رفتاری که به محیط زیست تا حد ممکن آسیب کمی می رساند یا حتی برای محیط زیست مفید هم باشد. به عبارت دیگر، این نوع رفتار تلاشی است که به وسیله افراد برای کاهش و محدود کردن اقدامات مخربی که می توانند به محیط فیزیکی طبیعی آسیب بزنند، انجام می شود (کریمی، ۱۳۹۶: ۹۹۹).

منظور از رفتار محیط گرایانه، رفتاری است که آگاهانه به دنبال کاهش اثر منفی کنش فرد روی جهان طبیعی و ساخته شده به دست انسان (از جمله کاهش مصرف انرژی و منابع، استفاده از مواد غیرسمی و کاهش تولید مواد زائد) باشد. رفتارهای زیست محیطی مسئولانه مجموعه ای از کنش های افراد جامعه در برابر محیط زیست است که در طیف وسیعی از احساسات، تمایلات و آمادگی های خاص برای رفتار با محیط زیست را شامل می شود (Kollmus & Agyeman, 2002: 3).

رفتار زیست گرایانه، رفتاری است که به صورت آگاهانه تلاش می کند اثرات منفی اقدامات فرد بر روی محیط زیست و منابع طبیعی را کاهش دهد (کریمی و علی توکلی، ۱۴۰۱: ۱۱۴).

رفتار زیست محیطی ۹

از نظر مفهومی، رفتارهای زیست محیطی، مجموعه ای از کنش های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع از احساسات، تمایلات و آمادگی های خاص را برای رفتار نسبت به محیط زیست شامل می شود (عقیلی و دیگران، ۱۳۸۸: ۳۰).

همچنین رفتار زیست محیطی، رفتاری است که فرد در برخورد با محیط زیست از خود بروز می دهد. افراد هر اجتماعی بر حسب شرایط و مقتضیات خاص اجتماعی، فرهنگی و شخصیتی خود برخورد متفاوتی نسبت به محیط زیست دارند؛ این رفتارها ممکن است کاملاً مثبت، محیط گرایانه و مسئولانه باشد یا برعکس، کاملاً منفی و مخالف محیط زیست. منظور از رفتار محیط گرایانه، رفتاری است که آگاهانه به دنبال کاهش اثر منفی کنش فرد بر جهان طبیعی و ساخته شده به دست انسان باشد (Kollmus and Agyeman, 2002). رفتار زیست محیطی مجموعه ای از کنش های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در تنوعی وسیع، احساسات، تمایلات و آمادگی های خاص را برای رفتار نسبت به محیط زیست شامل می شود (اسدی و مهرابی، ۱۳۹۷: ۱۲۴).

7- Environment

8- Pro-Environmental Behavior

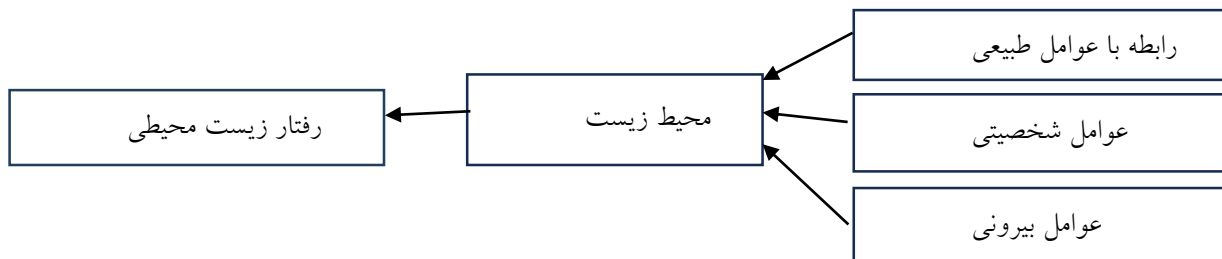
9- Environmental Behavior

رفتارهای زیست محیطی رفتارهایی هستند که انسان ها در مواجهه با محیط زیست از خود نشان می دهند. به بیان دیگر رفتارهای زیست محیطی مجموعه ای از کنش های انسانی در مورد محیط زیست است که طیف گسترده ای از عواطف، ارزش ها، گرایش ها و آمادگی های خاص برای برخورد با محیط زیست را در بر می گیرد (شب افروزان و همکاران، ۱۴۰۲: ۳)

عوامل تأثیرگذار بر رفتار زیست محیطی

رفتار انسان نسبت به محیط زیست از عوامل بیرونی (یعنی محیط یک فرد) و عوامل درونی (جنبه های فیزیکی و روانی یک فرد) تأثیر می گیرد. برخی عوامل بر گروه های اجتماعی وسیع تأثیر می گذارند؛ در حالی که برخی دیگر تنها بر گروهی از افراد تأثیر دارند. اگر ممکن بود تمام عوامل تأثیرگذار بر رفتار زیست محیطی در یک الگو نشان داده شوند، نمودار این الگو بسیار گسترده می شد. سیستم این عوامل شامل عوامل درونی و بیرونی می شود: تجربه های پیشین افراد، فاکتورهایی که در جریان اند یا انتظار می رود در آینده به وجود آیند. پژوهش ها درباره عوامل تأثیرگذار بر رفتار زیست محیطی، پیچیدگی تمام امور را بیان می کند که به دیدگاه میان رشته ای، توانایی تحلیل و آگاهی روش شناسی نیاز دارد (Krajhanzel, 2010:254).

عوامل تأثیرگذار بر رفتار زیست محیطی به سه گروه تقسیم بندی می شوند: ۱- عامل هایی که از وضعیت محیط زیست ناشی شده اند (شرایط بیرونی)؛ ۲- عامل های شخصیتی افراد؛ ۳- عامل های رابطه شخصی افراد نسبت به طبیعت هر کدام از این گروه ها شامل دامنه ای از موضوعات است (Krajhanzel, 2010:256).

شکل ۱: عوامل موثر بر رفتار زیست محیطی، ماخذ: دسترس و خواجه نوری، ۱۳۹۸: ۴۴

در هر جامعه افراد تحت تاثیر شرایط اجتماعی - فرهنگی آن جامعه، رفتارهای مشخصی درباره ی محیط زیست از خود بروز می دهند. که این رفتارها اشکال متنوعی به خود می گیرند. این تنوع رفتار نسبت به محیط زیست تحت تاثیر عوامل و متغیرهای گوناگونی است (فرهنگد و همکاران، ۱۳۹۲: ۴). رفتارهای زیست محیطی مانند دیگر متغیرهای جامعه شناختی تحت تاثیر عوامل گوناگونی قرار دارند، که به آنها اشاره می کنیم:

انواع رفتار زیست محیطی گرایانه

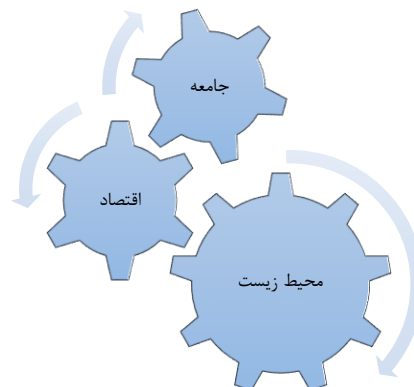
رفتارهای محیط زیستی طیف وسیعی از رفتارهای فردی و جمعی را در بر می گیرند که شامل رفتار حمل و نقل، بازیافت، مصرف سازگار با محیط زیست، مصرف انرژی، استفاده از تولیدات محلی، حفاظت از منابع محیط زیستی و سایر رفتارها در حوزه محیط زیست می شود. هر کدام از این رفتارها به گونه ای با هنجارها فرد و جمعی مرتبط هستند (صالحی و امامقلی، ۱۳۹۵: ۱۳).

۱- رفتار حمل و نقل

رفتار حمل و نقل یکی از ابعاد رفتار محیط زیستی است، که با توجه به نقش آن در کاهش آلودگی ضروری است در مسیر پایدار تغییر کند. این موضوع واضح است که سفر با خودرو شخصی راحت و مطلوب است و باعث صرفه جویی در زمان می شود، اما نتایج محیط زیستی نامطلوبی نظیر آلودگی هوا، آلودگی صوتی و مصرف انرژی تجدید ناپذیر به همراه دارد. نتایج مطالعات مختلف بر رو مالکان خودرو نشان داد که خودرو شخصی را به وسایل حمل و نقل عمومی مانند دوچرخه و اتوبوس ترجیح می دهند (موسوی، ۱۳۹۷: ۶۲).

۲- مصرف پایدار

مصرف پایدار، در واقع رفتار مصرف پایدار اشاره به فرهنگ مصرف جدید در قالب الگوها خرید و مصرف محصولات و خدمات محیط زیستی دارد. در این زمینه مصرف کنندگان می توانند در مسیر پایدار از طریق رفتارهای خرید و مصرف خود نظیر آغاز داوطلبانه ساده زیستن، تحریم محصولات غیرضروری و لوکس، خرید محصولات سبز، مصرف بهینه انرژی، مدیریت زباله، بازیافت زباله و... حرکت کنند (صالحی و امامقلی، ۱۳۹۵: ۱۳).

شکل ۲: مصرف پایدار و مسئولانه، ماخذ: آقایاری، ۱۳۹۵: ۵۲

۳- بازیافت زباله خانگی

بازیافت زباله خانگی یکی دیگر از ابعاد رفتار محیط زیستی است، که شکل مهمی از مدیریت زباله جامد است. اما این کار به عنوان کار کثیف و وقتگیر در نظر گرفته شده، بنابراین از آن اجتناب می شود. بازیافت زباله نیازمند میزانی از تلاش فرد برای جداسازی زباله های خانگی و انتقال آن به سازمانها بازیافتی است. همچنین بازیافت شامل استفاده دوباره و تعمیر زباله ها جامد نظیر شیشه، پلاستیک، لباس و مبلمان به جای دور انداختن آنهاست. اگرچه بازیافت تأثیرات مثبت بلندمدت اجتماعی و محیط زیستی نظیر حفاظت از منابع و تسهیل در مدیریت بازیافت دارد اما خانواده ها با انداختن همه زباله های خانگی در یک سطل زباله از تلاش اضافه برا تفکیک زباله ها خودداری می کنند.

۴- مصرف سازگار با محیط زیست

مصرف سازگار با محیط زیست مهمترین بعد از ابعاد رفتارهای محیط زیستی است. مصرف کننده ممکن است از یک فروشگاه وسایل دست دوم یا فروشگاه وسایل سازگار با محیط زیست خرید کند. و همچنین از خرید برخی از محصولات که برا محیط زیست مضر هستند اجتناب کند. مصرف سازگار با محیط زیست، مقدار زیاد از زباله های خانگی را کاهش می دهد. با این حال، مصرف کننده با هزینه های فردی چنین اقدامی مواجه است. زیرا تولیدات سازگار با محیط زیست اغلب گران قیمت هستند، علاوه بر این همیشه در فروشگاه ها در دسترس نیستند.

۵- مصرف انرژی

مصرف انرژی نیز یکی از ابعاد رفتار محیط زیستی است که ارتباط تنگاتنگی با هنجارها فرد و جمعی در جامعه دارد. جامعه مدرن وابسته به انرژی است، انسان اغلب انرژی را برا گرم کردن منزل، آب و روشنایی در خانه مدرن استفاده می کند. شواهد حاکی از مصرف

بیش از حد انرژی در جهان است، همچنین منابع انرژی روند رو به اضمحلال را تجربه می کند. بنابراین مصرف پایدار منابع انرژی یکی دیگر از ضروریات جامعه مدرن است. با این حال، خانواده ها کاهش مصرف انرژی را در بسیار از جهات نشان دهنده استاندارد زندگی پایین می دانند (صالحی و امامقلی، ۱۳۹۵: ۱۴).

حاشیه نشینی

حاشیه نشینی اصطلاحی است که به محله های مسکونی غیرمتعارف اما در اکثر مناطق بسیار متداول شهری اطلاق می شود. چارلز آبرامز از مفهوم زاغه ها و مناطق زاغه نشین تعبیری به این شرح ارائه می دهد: ساختمان یا بخشی از شهر که در آن ویرانی، نارسایی، عرضه خدمات درمانی، تراکم زیاد جمعیت در واحدهای مسکونی، فقدان آسایش لازم و خطرات ناشی از عوامل طبیعی نظیر سیل دیده می شود، میتواند به عنوان زاغه یا منطقه زاغه نشینی معرفی گردد (آقاجانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۸۴).

حاشیه نشینی همواره یکی از معضلات جوامع شهری به حساب می آید که با خود مشکلات بی شماری را از نظر امنیت، اشتغال، مسائل فرهنگی و اجتماعی به بار می آورد. افرادی که از روستاها و یا شهرهای کوچک تر مهاجرت می کنند، به دلیل وضعیت نامناسب اقتصادی که دارند به خصوص در زمینه گرانی مسکن نمی توانند در مراکز شهرها سکونت داشته باشند از این رو در شهرهای اقماری یا شهرک هایی که فاصله اندکی با شهرها دارند، سکنی می گزینند که این خود مشکلات بسیاری را برای جوامع شهری رقم می زند؛ حاشیه نشینی همواره می تواند به عنوان پایگاهی برای تولید آسیب های اجتماعی مانند قاچاق، دزدی، طلاق، خودکشی و ... باشد، چراکه حاشیه نشینان به دلیل شرایط نامناسبی که دارند مستعد انجام هریک از موارد یاد شده هستند. برای مثال بسیاری از تظاهرات و یا اغتشاشات ابتدا از این مناطق بروز و ظهور پیدا می کنند (Russell, et al, 2021).

در فرهنگ شهر و شهرنشینی، حاشیه نشینی را تا حدودی مترادف با مفاهیمی همچون، زاغه نشینی، آلونک نشینی، اسکان غیررسمی، حلبی آباد و مناطق فقیر نشین به کار می برند. حاشیه نشینی در حقیقت مفهومی بسیار کلی است که ابعاد مختلف و مصادیق متفاوتی را درمتون علوم اجتماعی و انسانی در بر می گیرد. حاشیه نشینی عبارت است از فضایی منطقه ای کالبدی که از ابعاد چندگانه ای در سطح پایین تری از متوسط جامعه منطقه ای شهر قرار دارد. حاشیه نشینی به معنای اعم، شامل تمام کسانی است که در محدوده اقتصادی شهری ساکن هستند ولی جذب اقتصاد شهری نشده اند (سهراب زاده و رضوانی، ۱۴۰۰: ۶).

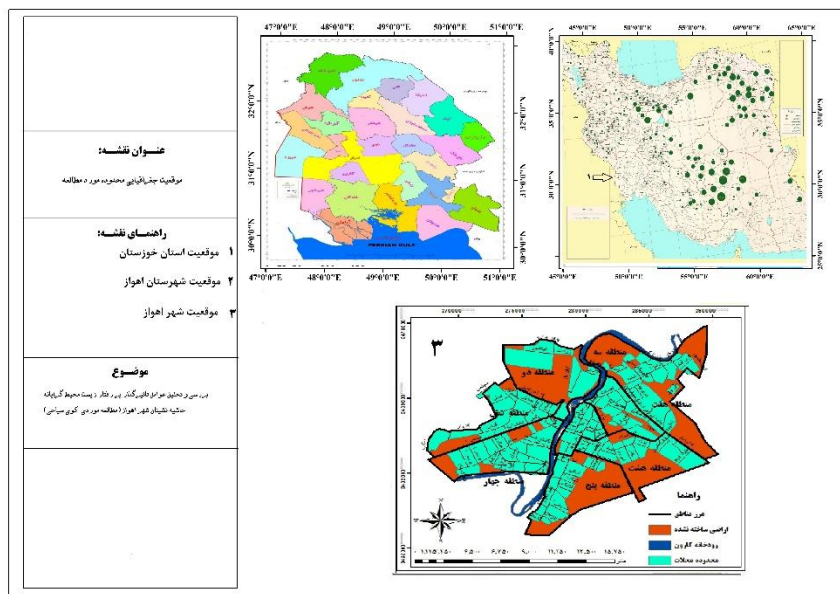
روش پژوهش

این پژوهش بنا به ماهیت موضوع و اهدافی که برای آن پیش بینی شده، از نوع توصیفی - تحلیلی و از نظر هدف در زمره پژوهش های نظری و کاربردی است. جمع آوری اطلاعات از روش کتابخانه ای (کتاب ها، مقالات علمی، پایان نامه ها، اسناد دولتی، گزارش ها، مجلات، روزنامه ها، پایگاه های داده آنلاین و سایر منابعی) و روش میدانی (پرسشنامه، مصاحبه، مشاهده) استفاده شده است. جامعه آماری ۱۰۴۴۱ نفر جمعیت ساکن در منطقه محله کوی سیاحی اهواز، حجم نمونه آماری براساس فرمول کوکران ۳۷۰ نفر می باشند. برای سنجش پایایی پرسشنامه از روش "ضریب آلفای کرونباخ" استفاده شده است. دامنه نظری آلفای کرونباخ از منفی بی نهایت تا +۱ است؛ مقدار این ضریب برای پرسشنامه پژوهش ۰.۸۱ به دست آمد. این مقدار که به طور قابل توجهی بالاتر از آستانه ۰.۷۰ است، نشان دهنده میزان مطلوب همبستگی بین گویه های پرسشنامه و در نتیجه، قابل اعتماد بودن ابزار مورد استفاده در این پژوهش برای جمع آوری داده ها است. همچنین روایی پرسشنامه از طریق "روایی محتوا" مورد بررسی قرار گرفت. بدین صورت که محتوای پرسشنامه توسط گروهی از اساتید دانشگاه و متخصصان حوزه مربوطه ارزیابی شد. در تحلیل آماری پژوهش برای بررسی ویژگی های متغیرهای پژوهش از نرم افزار SPSS، رگرسیون خطی، واریانس (ANOVA) و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه

استان خوزستان دارای مساحت ۶۳۶۱۳۳۶ کیلومتر مربع و در عرض های جغرافیایی ۲۹ ۵۷ تا ۳۳ ۰ ۰ عرض شمالی و ۴۷ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۳۳ دقیقه طول شرقی در جنوب غربی ایران قرار دارد (مقصودی و ملکی، ۱۴۰۳: ۴۶۴).

کلانشهر اهواز، مرکز استان خوزستان، در حال حاضر با مساحت ۲۰۰ کیلومتر مربع، وسیع ترین شهر استان خوزستان محسوب می شود (راهدار، ۱۴۰۳: ۹۵). کلانشهر اهواز از نظر موقعیت جغرافیایی بین ۴۹ درجه و ۱۱ دقیقه طول شرقی تا ۳۱ درجه و ۵۰ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است (گودرزی، ۱۴۰۳: ۶۰۰). شهر اهواز از سمت شمال به شهرهای شیبان، ویس، ملاثانی، از شرق به شهرستان رامهرمز؛ از غرب به شهر حمیدیه و دشت آزادگان و از سمت جنوب به شهرستان کارون محدود می گردد (ملکی و پاژنگی، ۱۴۰۳: ۳۵۷).

شکل ۱: نقشه موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه (نگارنده، ۱۴۰۴)

یافته های پژوهش

یافته های توصیفی

در این نمونه، تعداد ۲۰۱ نفر معادل ۵۴,۳ درصد از شرکت کنندگان مرد و ۱۶۹ نفر معادل ۴۵,۷ درصد زن بوده اند. این نشان می دهد که در نمونه مورد بررسی، نسبت مردان کمی بیشتر از زنان است. ۲۳۰ نفر (حدود ۶۲,۲ درصد) متأهل و ۱۴۰ نفر (حدود ۳۷,۸ درصد) مجرد هستند. بیشترین تعداد افراد در گروه سنی ۴۱ تا ۵۴ سال با حدود ۲۹,۷ درصد از نمونه قرار دارند و کمترین تعداد نیز در گروه سنی ۱۸ تا ۳۰ سال با حدود ۲۱,۶ درصد است. فراوانی مقطع تحصیلات نشان می دهد که بیشترین سهم افراد با مدرک کارشناسی که ۵۶,۸ درصد از کل نمونه را تشکیل می دهند. ۱۷,۵ درصد از افراد دارای مدرک کارشناسی ارشد و بالاتر بوده. بیشترین سهم مربوط به افراد شاغل در بخش آزاد با ۳۱,۱ درصد است و پس از آن بخش اشتغال دولتی و خانه دار به ترتیب ۲۴,۳ و ۲۰,۳ درصد را تشکیل می دهند. همچنین، ۱۳,۵ درصد از نمونه دانشجوی هستند که به محل دانشجو اشاره دارد و ۱۰,۸ درصد در شغل شرکت های خصوصی فعالیت می کنند.

یافته های تحلیلی

به منظور «تاثیرگذاری سرمایه اجتماعی بالا (اعتماد اجتماعی، مشارکت، شبکه‌های ارتباطی) بر رفتارهای زیست‌محیطی» از ۶ گویه استفاده شده که چگونگی توزیع نسبی پاسخگویی به گویه‌ها جدول (۱) آمده است. میانگین کل شاخص‌ها برابر ۴,۰۲ می‌باشد. این میانگین در بازه ۱ تا ۵ تعریف شده است. سه گویه با بالاترین میانگین در جدول عبارتند از: گویه ۵: در مواقع ضروری، اهالی محله به یکدیگر کمک می‌کنند. (میانگین ۴,۲۵)، گویه ۳: با همسایه‌ها و اهالی محله ارتباط خوبی دارم. (میانگین ۴,۱۲) و گویه ۲: اگر فعالیتی برای پاک‌سازی محله برگزار شود، شرکت می‌کنم. (میانگین ۴,۰۱) پایین‌ترین میانگین ردیف ۱: بیشتر مردم محله قابل اعتماد هستند. (میانگین ۳,۸۴) است.

جدول ۱: تاثیرگذاری سرمایه اجتماعی بالا (اعتماد اجتماعی، مشارکت، شبکه‌های ارتباطی) بر رفتارهای زیست‌محیطی

ردیف	گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
۱	بیشتر مردم محله قابل اعتماد هستند.	۱۰	۲۰	۵۰	۱۲۰	۷۰	۳,۸۴
۲	اگر فعالیتی برای پاک‌سازی محله برگزار شود، شرکت می‌کنم.	۵	۱۵	۴۵	۱۳۰	۷۵	۴,۰۱
۳	با همسایه‌ها و اهالی محله ارتباط خوبی دارم.	۵	۱۰	۴۰	۱۴۰	۷۵	۴,۱۲
۴	در کارهای گروهی مربوط به محیط زیست همکاری می‌کنم.	۱۵	۳۰	۶۰	۱۲۰	۱۴۵	۳,۹۸
۵	در مواقع ضروری، اهالی محله به یکدیگر کمک می‌کنند.	۵	۲۰	۴۰	۱۲۵	۱۸۰	۴,۲۵
۶	اگر فردی در محله به محیط زیست آسیب بزند، دیگران تذکر می‌دهند.	۱۰	۲۵	۵۵	۱۳۵	۱۴۵	۳,۹۵
	میانگین کل						۴,۰۲

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

به منظور «تاثیرگذاری روایت‌های فرهنگی و مذهبی بومی می‌توانند نقش مؤثری بر رفتار زیست‌محیطی ساکنان» از ۶ گویه استفاده شده که چگونگی توزیع نسبی پاسخگویی به گویه‌ها این جدول (۲) آمده است. میانگین کل شاخص‌ها برابر ۴,۰۲ می‌باشد. سه گویه با بالاترین میانگین در جدول عبارتند از گویه ۱: پاکیزگی نشانه ایمان است و باید رعایت شود. (میانگین ۴,۳۸)، گویه ۲: ما مسئول حفاظت از طبیعت به عنوان امانت الهی هستیم. (میانگین ۴,۳۳) و گویه ۳: بزرگان محله ما همیشه بر احترام به طبیعت تأکید داشته‌اند. (میانگین ۴,۱۷) پایین‌ترین میانگین گویه ۳: بزرگان محله ما همیشه بر احترام به طبیعت تأکید داشته‌اند. (میانگین ۴,۱۷) است.

جدول ۲: تاثیرگذاری روایت‌های فرهنگی و مذهبی بومی می‌توانند نقش مؤثری بر رفتار زیست‌محیطی ساکنان

ردیف	گویه	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
۱	پاکیزگی نشانه ایمان است و باید رعایت شود.	۵	۱۰	۴۰	۱۳۰	۱۸۵	۴,۳۸
۲	ما مسئول حفاظت از طبیعت به عنوان امانت الهی هستیم.	۵	۱۵	۴۰	۱۳۰	۱۸۰	۴,۳۳
۳	بزرگان محله ما همیشه بر احترام به طبیعت تأکید داشته‌اند.	۱۰	۲۰	۴۵	۱۳۰	۱۶۵	۴,۱۷

۴	در خانواده‌ام از کودکی به رعایت پاکیزگی و احترام به طبیعت آموزش دیده‌ام.	۸	۱۵	۵۰	۱۳۵	۱۶۲	۴,۱۸
۵	آموزه‌های دینی مرا به حفظ منابع طبیعی تشویق می‌کنند.	۷	۱۵	۴۵	۱۳۰	۱۷۳	۴,۲۴
۶	امامان و بزرگان دین حفظ طبیعت را وظیفه همگانی می‌دانند.	۵	۱۰	۴۰	۱۴۰	۱۷۵	۴,۳۳
	میانگین کل						۴,۲۷

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

فرضیه ۱: سرمایه اجتماعی بالا (اعتماد اجتماعی، مشارکت، شبکه‌های ارتباطی) در منطقه مورد مطالعه، پیش‌بینی‌کننده مثبت و معناداری برای رفتارهای زیست‌محیطی است.

برای این فرضیه تحلیل رگرسیون خطی چندگانه انجام می‌شود

مرحله اول: تعریف متغیرها در مدل

- متغیر وابسته: رفتارهای زیست‌محیطی (میانگین نمرات گویه‌های رفتار زیست‌محیطی)
- متغیرهای مستقل: مولفه‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، مشارکت، شبکه‌های ارتباطی)

مرحله دوم: آماده‌سازی داده

در این جدول، میانگین هر گویه رفتار محیط زیستی و مولفه‌های سرمایه اجتماعی موجود است. فرض می‌گیریم:

رفتار زیست‌محیطی = میانگین گویه‌های ۲، ۴، ۶ (رفتار فعال در محیط زیست)

اعتماد اجتماعی = میانگین گویه‌های ۱، ۵، ۶ (اعتماد و کمک متقابل)

مشارکت = گویه ۲ و ۴ (مشارکت در فعالیت‌ها)

شبکه ارتباطی = گویه ۳ (روابط همسایگی)

مرحله سوم: تحلیل داده‌ها

- همه مولفه‌های سرمایه اجتماعی دارای میانگین بالاتر از ۳,۸ هستند.
- رفتار زیست‌محیطی هم میانگین بالایی (حدود ۳,۹۸) دارد.
- از آنجاکه مولفه‌ها و رفتار همگی بالا هستند و فرض خطی بودن برقرار، احتمال دارد ضرایب $\beta_1, \beta_2, \beta_3$ مثبت باشند، که نشان‌دهنده تاثیر مثبت سرمایه اجتماعی بر رفتار زیست‌محیطی است.

جدول ۳: تحلیل رگرسیون خطی چندگانه

خطای استاندارد برآورد	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب تعیین R	ضریب همبستگی (R)
0.15	0.68	0.72	0.85

- ضریب تعیین $R^2=0.72$ نشان می‌دهد که ۷۲٪ تغییرات رفتار زیست‌محیطی توسط متغیرهای سرمایه اجتماعی توضیح داده می‌شود (مدل قوی است).
- ضریب همبستگی (R) میزان ارتباط خطی بین مقادیر واقعی و مقادیر پیش‌بینی‌شده را نشان می‌دهد.
- ضریب تعیین (R) بیان می‌کند چه درصدی از تغییرات متغیر وابسته توسط مدل رگرسیون توضیح داده می‌شود.

- ضریب تعیین تعدیل شده نسخه تعدیل شده R مربع است که به تعداد متغیرهای مستقل و حجم نمونه حساس است.
- خطای استاندارد برآورد میزان خطای پیش‌بینی مدل را نشان می‌دهد.

جدول ۴: تحلیل واریانس (ANOVA)

منبع	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	F	سطح معنی داری
رگرسیون	12.5	3	4.16	185.4	0.000
باقی مانده	4.9	56	0.087		
کل	17.4	59			

- مقدار F بزرگ و سطح معنی داری صفر (پایین تر از ۰,۰۵) نشان می‌دهد مدل رگرسیون به طور کلی معنی دار است.

جدول ۵: ضرایب رگرسیون

متغیر	ضریب β	Std. Error	t	سطح معنی داری	95% Confidence Interval
ثابت	0.45	0.12	3.75	0.000	0.21 – 0.69
اعتماد اجتماعی	0.38	0.07	5.43	0.000	0.24 – 0.52
مشارکت	0.33	0.06	5.50	0.000	0.21 – 0.45
شبکه‌های ارتباطی	0.29	0.08	3.62	0.001	0.13 – 0.45

- همه ضرایب مثبت و معنی دارند ($p < 0.01$)، که نشان می‌دهد هر سه بعد سرمایه اجتماعی به طور مثبت رفتار زیست‌محیطی را پیش‌بینی می‌کنند.
  - مدل رگرسیون خطی چندگانه به خوبی توضیح‌دهنده تغییرات رفتار زیست‌محیطی است.
  - سه مولفه اعتماد اجتماعی، مشارکت و شبکه‌های ارتباطی به طور معناداری (با ضریب مثبت) رفتارهای زیست‌محیطی را پیش‌بینی می‌کنند.
  - بنابراین فرضیه تایید می‌شود که سرمایه اجتماعی بالا پیش‌بینی کننده مثبت و معناداری برای رفتارهای زیست‌محیطی است.
- فرضیه ۲: روایت‌های فرهنگی و مذهبی بومی می‌توانند نقش مؤثری بر رفتار زیست‌محیطی ساکنان ایفا کنند.
- برای تحلیل ضریب همبستگی پیرسون بین گویه‌ها با توجه به داده‌های جدول (۵) سپس ماتریس همبستگی پیرسون بین ۶ گویه محاسبه می‌شود.

جدول ۵: ماتریس ضریب همبستگی پیرسون بین گویه‌های روایت‌های فرهنگی و مذهبی بومی

ردیف	گویه	۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱	پاکیزگی نشانه ایمان است و باید رعایت شود.	۱	۰,۹۸	۰,۹۸	۰,۹۸	۰,۹۸	۰,۹۸
۲	ما مسئول حفاظت از طبیعت به عنوان امانت الهی هستیم.	۰,۹۸	۱	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۸
۳	بزرگان محله ما همیشه بر احترام به طبیعت تأکید داشته‌اند.	۰,۹۸	۰,۹۹	۰,۹۹	۱	۰,۹۹	۰,۹۹

۰,۹۹	۱	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۹	در خانواده‌ام از کودکی به رعایت پاکیزگی و احترام به طبیعت آموزش دیده‌ام.	۴
۰,۹۹	۱	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۸	آموزه‌های دینی مرا به حفظ منابع طبیعی تشویق می‌کنند.	۵
۱	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۸	۰,۹۸	۰,۹۸	امامان و بزرگان دین حفظ طبیعت را وظیفه همگانی می‌دانند.	۶

این مقادیر برای ماتریس همبستگی پیرسون هستند؛

- همه ضرایب همبستگی پیرسون بین ۰,۹۸ تا ۰,۹۹ هستند که نشان‌دهنده همبستگی بسیار قوی مثبت بین گویه‌ها است.
- یعنی نمرات پاسخ‌دهندگان در این گویه‌ها با یکدیگر به شدت مرتبط هستند.
- این همبستگی قوی می‌تواند ناشی از نزدیکی معنا و محتوا در سوالات و ساختار پاسخ‌دهی باشد.

جدول ۶: ماتریس ضریب همبستگی پیرسون بین گویه‌های روایت‌های فرهنگی و مذهبی بومی

ردیف	گویه	۱	۲	۳	۴	۵	۶
۱	پاکیزگی نشانه ایمان است و باید رعایت شود.	۱	۰,۹۸	۰,۹۸	۰,۹۹	۰,۹۸	۰,۹۸
۲	ما مسئول حفاظت از طبیعت به عنوان امانت الهی هستیم.	۰,۹۸	۱	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۸
۳	بزرگان محله ما همیشه بر احترام به طبیعت تأکید داشته‌اند.	۰,۹۸	۰,۹۹	۱	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۸
۴	در خانواده‌ام از کودکی به رعایت پاکیزگی و احترام به طبیعت آموزش دیده‌ام.	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۹	۱	۰,۹۹	۰,۹۹
۵	آموزه‌های دینی مرا به حفظ منابع طبیعی تشویق می‌کنند.	۰,۹۸	۰,۹۹	۰,۹۹	۰,۹۹	۱	۰,۹۹
۶	امامان و بزرگان دین حفظ طبیعت را وظیفه همگانی می‌دانند.	۰,۹۸	۰,۹۸	۰,۹۸	۰,۹۹	۰,۹۹	۱

- این ضرایب همبستگی همگی بسیار قوی و مثبت هستند (بین ۰,۹۸ تا ۰,۹۹)، که نشان می‌دهد نمرات هر گویه به شدت با گویه‌های دیگر مرتبط است.
- نتیجه یکپارچگی و همسویی بالای گویه‌ها در پاسخ‌دهی است و نشان‌دهنده ارتباط قوی مفهومی بین روایت‌های فرهنگی و مذهبی و رفتار زیست‌محیطی است.
- برای هر جفت گویه، ضریب همبستگی، آماره آزمون t و مقدار p (سطح معناداری) ارائه می‌شود.
- آزمون فرض:
- فرض صفر H_0 : همبستگی برابر صفر است.
- فرض مقابل H_1 : همبستگی متفاوت از صفر است.

جدول ۷: نتایج تحلیل همبستگی پیرسون

توضیح	p-value	df	t	r	گویه‌ها
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۶۰/۹۳	۰/۹۸۰	۱،۲
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۶۱/۰۷	۰/۹۸۰	۱ و ۳
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۷۴/۱۹	۰/۹۸۸	۱ و ۴
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۶۱/۵۳	۰/۹۸۱	۱ و ۵
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۵۹/۴۸	۰/۹۷۸	۱ و ۶
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۷۳/۰۷	۰/۹۸۷	۲ و ۳
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۷۵/۳۱	۰/۹۸۹	۲ و ۴
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۸۲/۲۴	۰/۹۹۲	۲ و ۵
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۵۹/۲۲	۰/۹۷۸	۲ و ۶
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۸۰/۰۵	۰/۹۹۱	۳ و ۴
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۷۵/۹۹	۰/۹۸۹	۳ و ۵
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۵۸/۴۰	۰/۹۷۷	۳ و ۶
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۸۲/۸۳	۰/۹۹۲	۴ و ۵
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۷۳/۲۷	۰/۹۸۷	۴ و ۶
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۷۹/۹۳	۰/۹۹۱	۵ و ۶

همه ضرایب همبستگی پیرسون بین گویه‌ها معنادار و بسیار قوی نشان داده شد.

- این امر بیانگر ارتباط معنایی و پاسخ‌دهی همسو به همه گویه‌ها است.
- بنابراین، از منظر همبستگی شدت روایت‌های فرهنگی و مذهبی بومی به طور قوی با رفتار زیست‌محیطی در این نمونه مرتبط است.
- این نتایج همسویی قوی بین گویه‌ها را نشان می‌دهد که می‌تواند تاییدکننده بخشی از فرضیه باشد.

جدول ۸: ضرایب همبستگی پیرسون همراه با معناداری

توضیح	p-مقدار	df	t-آماره	همبستگی پیرسون (r)	جفت گویه‌ها
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۶۰/۹۳	۰/۹۸۰	۱ و ۲
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۶۱/۰۷	۰/۹۸۰	۱ و ۳
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۷۴/۱۹	۰/۹۸۸	۱ و ۴
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۶۱/۵۳	۰/۹۸۱	۱ و ۵
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۵۹/۴۸	۰/۹۷۸	۱ و ۶
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۷۳/۰۷	۰/۹۸۷	۲ و ۳
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۷۵/۳۱	۰/۹۸۹	۲ و ۴
همبستگی بسیار قوی و معنادار	$0/001 <$	۳۶۸	۸۲/۲۴	۰/۹۹۲	۲ و ۵

۶۰۲	۰/۹۷۸	۵۹/۲۲	۳۶۸	۰/۰۰۱ <	همبستگی بسیار قوی و معنادار
۳۰۴	۰/۹۹۱	۸۰/۰۵	۳۶۸	۰/۰۰۱ <	همبستگی بسیار قوی و معنادار
۳۰۵	۰/۹۸۹	۷۵/۹۹	۳۶۸	۰/۰۰۱ <	همبستگی بسیار قوی و معنادار
۳۰۶	۰/۹۷۷	۵۸/۴۰	۳۶۸	۰/۰۰۱ <	همبستگی بسیار قوی و معنادار
۴۰۵	۰/۹۹۲	۸۲/۸۳	۳۶۸	۰/۰۰۱ <	همبستگی بسیار قوی و معنادار
۴۰۶	۰/۹۸۷	۷۳/۲۷	۳۶۸	۰/۰۰۱ <	همبستگی بسیار قوی و معنادار
۵۰۶	۰/۹۹۱	۷۹/۹۳	۳۶۸	۰/۰۰۱ <	همبستگی بسیار قوی و معنادار

جدول ۹: نتیجه نهایی با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون

وضعیت فرضیه	سطح معنی داری (p-value)	بیشترین ضریب r	حداقل ضریب r	آزمون همبستگی
تأیید فرضیه (معنادار)	<0.001	0.992	0.977	پیرسون

- کلیه ضرایب همبستگی پیرسون بین ۰,۹۷۷ تا ۰,۹۹۲ و سطح معنی داری کمتر از ۰,۰۰۱ هستند که نشان دهنده همبستگی بسیار قوی و معنادار بین روایت‌های فرهنگی و مذهبی و رفتار زیست‌محیطی ساکنان است.
- بنابراین فرضیه «روایت‌های فرهنگی و مذهبی بومی می‌توانند نقش مؤثری بر رفتار زیست‌محیطی ساکنان ایفا کنند» تأیید می‌شود.

نتیجه‌گیری

بررسی و تحلیل عوامل تأثیرگذار بر رفتار زیست محیط‌گرایانه حاشیه‌نشینان محله کوی سیاحی نشان می‌دهد که این رفتارها محصولی از تعامل پیچیده میان عوامل اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی و فرهنگی هستند.

سرمایه اجتماعی که شامل اعتماد اجتماعی، مشارکت و شبکه‌های ارتباطی می‌شود، یکی از قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های رفتارهای زیست‌محیطی است. یافته‌ها تأیید می‌کنند که فعال بودن در شبکه‌های اجتماعی و داشتن اعتماد متقابل باعث افزایش تبادل اطلاعات و تشویق به رفتاری مسئولانه‌تر نسبت به محیط زیست می‌شود. این مولفه‌ها بیش از ۷۰ درصد تغییرات رفتار زیست‌محیطی را تبیین می‌کنند که اهمیت بسیار بالا و نقشی کلیدی در طراحی برنامه‌های اجتماعی و محیط‌زیستی دارند. از سوی دیگر، روایت‌های فرهنگی و مذهبی بومی، با همبستگی بسیار قوی و مثبت با رفتار زیست‌محیطی، به عنوان عاملی تأثیرگذار و زمینه‌ساز ایجاد نگرش‌ها و ارزش‌های محیط‌زیستی پایدار مطرح هستند. باورها، سنت‌ها و آموزه‌های دینی که در بافت فرهنگی این منطقه ریشه دارند، نقش مهمی در ترغیب افراد به مراقبت از محیط زیست و رعایت اصول زیست‌محیطی ایفا می‌کنند. این نکته اهمیت بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی و مذهبی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌های آموزشی را برجسته می‌کند. بنابراین، برای تقویت رفتارهای زیست‌محیطی در محلات حاشیه‌نشین، لازم است رویکردی جامع و چندجانبه اتخاذ شود که بهبود شرایط اقتصادی خانوارها، توسعه زیرساخت‌های شهری، تقویت سرمایه اجتماعی و بهره‌گیری از سرمایه‌های فرهنگی و مذهبی را به صورت همزمان دنبال کند. توجه به این عوامل به ویژه در محیط‌های با منابع محدود و شرایط اجتماعی خاص، می‌تواند به نحو مؤثری زمینه‌ساز ارتقای کیفیت زندگی شهروندان و حفاظت پایدار از محیط زیست در این مناطق باشد.

در نهایت، این مطالعه نشان می‌دهد که بدون درک عمیق و همزمان از عوامل متنوع اقتصادی، اجتماعی، زیرساختی و فرهنگی، نمی‌توان انتظار پیشرفت پایدار در رفتارهای زیست‌محیطی داشت. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان شهری باید با ترکیب این رویکردهای چندبعدی و همکاری فعالان محلی، جنبش‌های اجتماعی و نهادهای دولتی، راهکارهای کاربردی و متناسب با شرایط ویژه تدوین کنند تا به بهبود رفتارهای زیست‌محیطی کمک کنند و زمینه زندگی سالم‌تر و پایدارتر را فراهم آورند.

پیشنهاد

پیشنهادهای کاربردی برای بهبود شرایط زیست‌محیطی و ارتقای رفتارهای زیست‌محیطی در محله کوی سیاحی اهواز، با توجه به نیازها و کمبودهای شناسایی شده، ارائه می‌شود:

- توسعه و افزایش تعداد مخازن بازیافت در محله به ویژه در نقاط پرجمعیت و نقاط تجمع زباله.
  - ایجاد پارک‌ها و فضاهای سبز جدید و بازسازی و بهسازی پارک‌های موجود برای افزایش فرصت‌های تفریحی و محیط‌زیستی.
  - بهبود و توسعه شبکه حمل‌ونقل عمومی با هدف کاهش استفاده از وسایل نقلیه شخصی و کاهش آلودگی هوا.
  - برگزاری برنامه‌های آموزشی و کارگاه‌های همگانی درباره اهمیت رفتارهای زیست‌محیطی و روش‌های مشارکت در حفظ محیط زیست.
  - ترویج فرهنگ بازیافت و جداسازی زباله در مبدا با ارائه بسته‌های آموزشی و کیسه‌های مخصوص تفکیک.
  - ایجاد کمپین‌های محلی با استفاده از رسانه‌های محلی و شبکه‌های اجتماعی برای افزایش آگاهی عمومی درباره مسائل محیط زیستی.
  - تشویق و حمایت از گروه‌های داوطلب فعال در حوزه محیط زیست محله برای انجام پاکسازی‌های دوره‌ای.
  - افزایش مشارکت مردمی از طریق تشکیل انجمن‌ها و کمیته‌های محیط زیستی محلی برای همفکری و تصمیم‌گیری مشترک.
  - طراحی و نصب تابلوها و نشانه‌های آموزشی در فضای عمومی محله درباره حفظ منابع طبیعی و مدیریت صحیح پسماند.
  - بهبود زیرساخت‌های آب و فاضلاب به منظور کاهش آلودگی منابع آبی و جلوگیری از آلودگی محیط زیست.
  - فراهم آوردن تسهیلات و امکانات برای ایجاد باغ‌های محله‌ای و کشاورزی شهری جهت افزایش فضای سبز و تقویت مشارکت اجتماعی.
  - همکاری با سازمان‌های مردم‌نهاد و نهادهای دولتی برای تأمین منابع مالی و فنی پروژه‌های زیست‌محیطی در محله.
  - تقویت سرمایه اجتماعی از طریق برگزاری جشنواره‌ها و رویدادهای فرهنگی و مذهبی با محوریت محیط زیست.
  - ترویج و آموزش راهکارهای صرفه‌جویی در انرژی در منازل و اماکن عمومی به منظور کاهش مصرف و هزینه‌ها.
  - ایجاد برنامه‌های آموزشی ویژه کودکان و نوجوانان برای شکل‌دهی نگرش مثبت زیست‌محیطی از سنین پایین.
  - تسهیل دسترسی به خدمات مدیریت پسماند و بازیافت از طریق افزایش ایستگاه‌های جمع‌آوری و حمل زباله.
  - حمایت از کسب‌وکارهای محلی و صنایع کوچک سبز با هدف کاهش آلودگی‌های ناشی از فعالیت‌های اقتصادی.
  - تدوین طرح‌های مشارکتی برای حفظ و نگهداری فضای سبز و منابع طبیعی محله با مشارکت ساکنان.
  - استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و مذهبی محلی برای آموزش و ترویج رفتارهای زیست‌محیطی در قالب مناسک و مراسم‌های دینی.
  - ایجاد سیستم بازخورد و نظارت محلی برای ارزیابی مستمر عملکرد و اثرگذاری برنامه‌های زیست‌محیطی و اصلاح آن‌ها بر اساس نیازها.
- اجرای این پیشنهادات می‌تواند به شکل چشمگیری موجب ارتقای سلامت محیط زیستی، افزایش مشارکت اجتماعی و بهبود کیفیت زندگی در کوی سیاحی شود.

مراجع

- آقاجانی، حسنعلی، سنایی، مجید و مختاری، شهره (۱۳۹۸) بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء فرهنگ شهروندی ساکنین سکونتگاه‌های حاشیه شهرها (مطالعه موردی: محله جعفرآباد کرمانشاه)، فصلنامه پژوهش‌های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی، شماره بیستم، تابستان، صفحات ۲۰۴-۱۷۹
- آقایاری هیر، توکل، علیزاده اقدام، محمد باقر، و هنرور، حسین (۱۳۹۵) بررسی رابطه سواد زیست‌محیطی و مصرف مسئولانه و پایدار (مطالعه موردی: شهروندان ارومیه)، فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، سال پنجم، شماره ۱، آذرماه، صفحات ۶۵-۵۳
- اسدی، معصومه و مهرابی، محبوبه (۱۳۹۷) بررسی عوامل جغرافیایی و اجتماعی مؤثر بر رفتارهای زیست‌محیطی شهروندان بندرعباس، پژوهشنامه فرهنگی هرمزگان، شماره ۱۵، بهار و تابستان، صفحات ۱۱۸ تا ۱۳۴.
- خوشفر، غلامرضا؛ صالحی، صادق؛ وصال، زینب و عباس‌زاده، محمدرضا (۱۳۹۴). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر آگاهی زیست‌محیطی روستاییان، پژوهش‌های روستایی، سال ششم، شماره ۱، صفحات ۱۳۷-۱۵۸.
- دسترس، فرناز و خواجه‌نوری، بیژن (۱۳۹۸) بررسی روابط بین عوامل جامعه‌شناختی و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز، جامعه‌شناسی کاربردی، دوره ۳۰، شماره ۴، شماره پیاپی ۷۶، دی‌ماه، صفحات ۵۸-۳۵
- احمدیان، داریوش و حقیقتیان، منصور (۱۳۹۵) تحلیل جامعه‌شناختی نقش عوامل فرهنگی بر رفتارهای زیست‌محیطی شهری (مطالعه موردی شهروندان شهر کرمانشاه)، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، دوره ۶، شماره ۱۸، صفحات ۷۶-۵۱
- دسترس، فرناز و خواجه‌نوری، بیژن (۱۳۹۸) بررسی روابط بین عوامل جامعه‌شناختی و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز، جامعه‌شناسی کاربردی، دوره ۳۰، شماره ۴، شماره پیاپی ۷۶، دی‌ماه، صفحات ۵۸-۳۵
- سپهوند، هادی (۱۴۰۳) تحلیل سازوکارهای مؤثر بر رفتار زیست‌محیطی دانش‌آموزان روستایی شهرستان ازنا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، به راهنمایی دکتر سعید غلامرضایی و دکتر فاطمه رحیمی، فیض‌آباد، دانشگاه لرستان.
- سرخوش، آیت، فتاحی معصوم، سیده سارا، شیرمحمدی، علی، و شکوفه، ایمان (۱۴۰۳) بررسی اثرات مستقیم حاشیه‌نشینی بر افزایش آلودگی‌های زیست‌محیطی، اولین همایش حاشیه شهر مشهد (شناسایی مشکلات و ارائه راهکارها).
- سهراب‌زاده، مهران، و رضوانی، زهره (۱۴۰۰) فراتر از مقالات: پژوهشی در مورد عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حاشیه‌نشینی و پیامدهای آن در دوره (۱۳۹۸-۱۳۸۸)، مطالعات جامعه‌شناسی شهری، جلد ۱۱، شماره ۳۹، تابستان، صفحات ۱-۲۸.
- شب افروزان، صغری، مطیعی حق شناس، نادر و عزیزخانی، اقباله (۱۴۰۲) فراتحلیل عوامل مؤثر بر رفتارهای محیطی شهروندان ایرانی، مجله اخلاق زیستی، دوره ۱۴، شماره ۳۹، صفحات ۱۰-۱.
- صالحی، صادق و امامقلی لقمان (۱۳۹۵) «نقش هنجارهای فردی و اجتماعی در شکل‌گیری رفتارهای طرفدار محیط زیست»، مجله آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، جلد ۵، شماره ۱، بهار
- عباسی بایگی، سعید (۱۴۰۳) بررسی عوامل روانشناختی مؤثر بر شکل‌گیری رفتار سازگار با محیط زیست در دانشجویان (مطالعه موردی: دانشگاه فردوسی مشهد)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی، به راهنمایی دکتر محمود دانشور کاخکی و دکتر علی فیروز زارع، دانشگاه فردوسی مشهد
- عقیلی، سید محمود، خوشفر، غلامرضا و صالحی، صادق (۱۳۸۸) سرمایه اجتماعی و رفتارهای مسئولانه زیست‌محیطی در شمال ایران (مطالعه موردی: استان‌های گیلان، مازندران و گلستان)، فصلنامه علوم کشاورزی و منابع طبیعی، جلد ۱۶، شماره ۱، صفحات ۲۵۰-۲۳۶
- فاضلی، محمد (۱۳۸۳) مصرف و سبک زندگی، قم: صبح صادق

- فرهادیان بابادی، فرزانه، محسنی، علیرضا و ازکیا، مصطفی (۱۴۰۲) بررسی رفتار زیست‌محیطی با تاکید بر سبک زندگی مصرف‌گرایی مادی (شهروندان شهر تهران)، تغییرات اجتماعی-فرهنگی، دوره ۲۰، شماره ۱، بهار، صفحات ۱۵۴-۱۲۹
- فرهمند المیرا، قدوسی، جمال (۱۳۹۲) بررسی تحقیقات انجام شده در زمینه مدیریت بهداشت، ایمنی و محیط زیست پارک‌های شهری در ایران، فصلنامه انسان و محیط زیست، شماره ۲۷
- کریمی، سعید و علی توکلی، فاطمه (۱۴۰۱) بررسی نقش دانش زیست محیطی در شکل‌گیری رفتار محیط زیست‌گرایانه زنان تسهیگر روستایی سازمان جهاد کشاورزی استان قم، روستا و توسعه، شماره ۹۸، سال ۲۵، تابستان، صفحات ۱۳۱-۱۱۱
- کریمی، سعید (۱۳۹۶) رابطه دانش محیط زیستی با رفتار محیط زیست‌گرایانه دانشجویان کشاورزی دانشگاه بوعلی سینا: نقش میانجیگری نگرش محیط زیستی، فصلنامه آموزش زیست و توسعه پایدار، شماره ۲، سال ۶، زمستان، صفحات ۷۷۷-۱۰۰۰
- گلکار، فروغ و فرهمند، علیرضا (۱۳۸۹) آلودگی‌های محیط زیست، تهران: انتشارات ماندگار
- گودرزی، مجید (۱۴۰۳) سنجش تطبیقی وضعیت سرزندگی شهری در محلات منطقه ۲ کلانشهر اهواز، مجله جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۷، شماره ۱ (پیاپی ۲۵)، تیر ماه، صفحات ۶۰۸-۵۹۳
- مقصودی، آریتا و ملکی، سعید (۱۴۰۳) بررسی و تحلیل عوامل اثرگذار بر میزان تمایل شهروندان به استفاده از پل‌های غابر پیاده شهر اهواز، مجله جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۷، شماره ۳ (پیاپی ۲۷)، دی ماه، صفحات ۴۵۵-۴۷۲
- ملکی، سعید و پازنگی، الهام (۱۴۰۳) ارزیابی اصول شهرسازی نوین با استفاده از مدل‌های EDAS و BWM در شهر اهواز، مجله جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۷، شماره ۲ (پیاپی ۲۶)، مهر ماه، صفحات ۳۵۷-۳۵۳
- موسوی، سیدعلی (۱۳۹۷) بازشناسی تطبیقی رفتارهای زیست محیطی در شهر اهواز (مطالعه موردی محلات کیان‌آباد و کیان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، به راهنمایی دکتر مصطفی محمدی ده چشمه، دانشگاه شهید چمران
- Cheraghi-Sohi, S., Panagioti, M., White, G. D., Giles, S., Riste, L., Kirk, S., Ong, B. N., Poppleton, A., Campbell, A., & Sanders, C. (2020). Patient safety in marginalised groups: A narrative scoping review. *International Journal for Equity in Health*, 19(1), 26. <https://doi.org/10.1186/s12939-019-1103-2>
- Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Journal of Environmental Education Research*, 8(3), 239-260.
- Krajhanzl, J. (2010). Environment and proenvironmental behavior. *School and Health*, 21, 251-274.
- Russell, J. S., Hickson, D. A., Timmins, L., & Duncan, D. T. (2021). Higher rates of low socioeconomic status, marginalization, and stress in Black transgender women compared to Black cisgender MSM in the MARI study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 2183.
- Shen, J., Wang, S., & Wang, Y. (2024). Environmental inequality in peri-urban areas: A case study of Huangpu District, Guangzhou City. *Land*, 13(5), 703.
- Sujaritpong, S. (2025). Factors influencing wastewater management performance: Case study of housing estates in suburban Bangkok, Thailand. *Journal of Environmental Management*, 90(1), 455-465